

KULCSÁR BEÁTA

„MAGYAR SZABADÁLLAM” A KUNENE TORKOLATVIDÉKÉN?

Gubicza Gáspár szegedi lakos javaslata a román külügyminiszternek a kisebbségi magyarság afrikai kitelepítéséről (1938)

„Nagyot” nézhetett Nicolae Petrescu–Comnen román külügyminiszter, amikor 1938. november elején kezébe vette Gubicza Gáspár szegedi lakos levelét — ha egyáltalán a kezébe került a sok teendő, jelentős politikai ügy intézése közepette.¹ Gubicza ugyanis a kisebbségi magyarság egyes csoportjainak afrikai, a Kunene² torkolata környéki letelepítését, a magyar kivándorlóknak egy afrikai „szabadállamban” való elhelyezését javasolta a miniszternek. A terület megszerzéséhez természetesen felajánlotta a segítségét, diplomáciai szolgálataiért pedig támogatást és pénzt kért cserébe. Még ha imponáló is lehetett az ötlet a román külügyér számára, kevésbé valószínű, hogy Gubicza Gáspárt bármilyen támogatásban részesítette volna. Várakozásaival ellentétben, a levélíró nem tudott valódi hatalmat és anyagi előnyöket birtokló politikai „tricksterré”³ válni, bizonyára egyszerű

-
- 1 A tanulmány az NKFIH 128 151. sz. pályázat támogatásával készült. Nicolae Petrescu–Comnen, egykori berlini követ, majd — Miron Cristea kormányában — külügyminiszter 1938-ban Románia külpolitikai helyzetének javítását, stabilizálását tűzte ki célul. A nagyhatalmakkal — köztük a Szovjetunióval és Németországgal is — jó viszonyra törekedett. Emellett Magyarország hatalmi törekvéseinek ellensúlyozását, a kisantant pozícióinak erősödését próbálta elérni. *Sorin Arhire: Politica externă a României 1920–1940 (II). Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis*, 4 (2012): 293–295. p.; *Adrian Vițalariu: Nicolae Petrescu-Comnen — diplomat al României interbelice. Acta Moldaviae Septentrionalis*, 2007. Vol. V–VI. 350–353. p.
 - 2 A Kunene egy 1050 km hosszú, gyors folyású, az Atlanti-óceánba torkolló folyó Afrika délnyugati részén. A mai Angola területén folyik, majd az utolsó 340 kilométeren Angola és Namíbia között képez természetes határvonalat. 1938-ban a portugál Angola és a brit irányítású Dél-afrikai Unió között határfolyó volt.
 - 3 A trickster a szélhámos egy típusa: az állandó közeg nélküli „örök bolyongó”, aki ügyeskedése folytán képes az embereket megkárosítani, meglopni vagy félrevezetni, figyelmüket kivívni és valódi hatalomra szert tenni. Az európai mondavilág tele van trickster figurákkal (Hermész, Prométheusz, Loki stb.). *Paul Radin: The Trickster: A Study in American Indian Mythology*. New York, 1956.; *Szokolczai Árpád: Marginalitás és liminalitás. Státuszon kívüli helyzetek és átértékelésük*. In: *Regio*, 23. (2015) 2. sz. 9., 13–16. p.

szélhámosként és/vagy fantáziadús ügyefogyottként tekintettek rá a külügyminisztériumi hivatalban. A minisztérium központi iktatóirodájában („registratura generală”) 1938. november 2-án mindenesetre iktatták a magyar nyelven írt levelet, és talán a hivatali előírásokat követve román nyelvű kivonatot is készítettek róla. A különös levelet és annak fordítását a román külügyminisztériumi levéltár őrzi.⁴

Gubicza Gáspár küldeménye a mások által a magyar külügyminiszternek írt, szintén naivan–dilettánsan ötletelő levelekre emlékeztet, és nem kizárt, hogy azok sorsára jutott. A Kánya Kálmánnak címzett, „dilettáns világjobbítóktól”, „önjelölt politikusoktól”, „árnyékba borult elméktől” származó küldemények az „örültek dossziéjában”, a „bolond csomóban” landoltak, anélkül, hogy a miniszter válaszolt volna rájuk. Az iratesomóba került például Pósa Endre veszprémi könyvkereskedő beadványa, amiben a szerző kelet-afrikai terjeszkedést javasolt a miniszternek. Pósa nyolc közép-európai állam között akart kelet-afrikai területeket felosztani, Magyarországé lett volna egész Tanganyika.⁵ Gubicza levelében — a magyarországi példákhoz képest — jobban érzékelhető az anyagi számítás, az elmebaj kevésbé „üt át” a sorokon. Esete egyúttal arra is rávilágít, hogy az 1920 utáni politikai helyzet, az új kihívások és az összetett etnikai viszonyok egyszerű szélhámosokat is aktivizáltak, akik egy könnyen leleplezhető, dilettáns etnobiznisz részeként anyagi előnyöket próbáltak kicsikarni a maguk számára.

De pontosan ki volt és mit javasolt a külügyminiszternek Gubicza Gáspár? A szerző Szegeden, a Liszt utca 7. szám alatt (Felsőváros) lakott, legalábbis ezt a címet tüntette fel levele végén. Az adatok bizonytalan kiskereskedői egzisztenciára utalnak. 1928-ban a *Köztelek* hasábjain kutatott megbízók után, vállalva, hogy uradalmak és nagyobb gazdaságok tejtermékeit elhelyezi.⁶ Nem sokkal később, szintén a sajtóban üvegenként 2,40 pengőért kínálhatta a Lavenol Extra arcápoló szert, mely a reklám szerint „minden várakozást felülmúl”, „elragadóan

4 Ministerul Afacerilor Externe, Arhiva Diplomatică, Fond 71, 1920–1944, România, Vol. 373 (1931–1937), 129–131.

5 A „bolond csomót” és Pósa esetét bemutatja: *Zeidler Miklós*: Honvéd áll a Kilimandszárón? „Pán-közép-európai” gyarmatok Kelet-Afrikában. In: Dobszay Tamás – Erdődy Gábor – Manhercz Orsolya (szerk.): Milyen nemzetet, kinek és hogyan? Tanulmányok Magyarország történelméről 1790–1948. Budapest, 2012. 281–294. p.; *Zeidler Miklós*: Honvéd áll a Kilimandszárón? Egy különös beadvány a Külügyminisztérium irattárában. In: Manhercz Orsolya (szerk.): *Historia critica. Tanulmányok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Intézetéből*. Budapest, 2014. 343–356. p.

6 *Köztelek*, 1928. december 13. 2064. p.

üde, bájos, bársonyos finomságú” lesz tőle az arc.⁷ Ugyanebben az évben alkalmi vételként kínált „amerikai redőnyös íróasztalokat” üzletemberek és értelmiségiek részére.⁸ 1938-ban pedig — ahogy azt láttuk — már önként vállalt diplomáciai szolgálatait ajánlotta fel pénzért, ezúttal egy igen rangos személyiségnek.

1938. október 27-én kelt levelét Gubicza a román külügyminiszter „Őnagyméltóságának” címezte, a külügyért pedig „kegyelmes uram”-nak szólította nevének említése nélkül. Levelében kijelentette, hogy azzal a kéréssel szeretne a Brit Birodalom „kormányaihoz” fordulni, hogy a Dél-afrikai Unió⁹ kormányzása alatt álló egykori német gyarmatterületnek¹⁰ a Kunene folyó torkolata¹¹ felé eső részéből engedjenek át bérlet formájában 2500 négyzetkilométernyi területrészt.¹² Mégpedig „oly célból, hogy azon a Román Királyság területén magyar nemzeti szempontból kedvezőtlenül elhelyezkedett bukovinai, moldvai és havasalföldi csángó–székely–magyarság kivándorlás esetén egy létesítendő kisebb afrikai magyar szabadállam keretében helyezkedhessen el”. Vagyis úgy vélte, hogy az Erdélyen kívüli, kisebb tömbökben vagy elszórtan élő magyarok emigrációs ambícióit Afrika felé kell terelni. Mivel a szerző „szabadállamot” említett, logikus, hogy a bérlők, a bérleti díj fizetői a „szabadállam” gazdái, a magyar bevándorlók lettek volna, a román állam inkább a bérleti ügylet lebonyolításáért felelt volna. Gubiczának azonban ennél komolyabb elképzelései voltak: úgy gondolta, hogy ez az alapítás csak a kezdete lenne egy nagyobb afrikai magyar territórium kialakításának. Szerinte a britektől bérelt területet „egyenlő értékű

7 Pesti Hírlap, 1929. szeptember 22. 19. p.; Dunántúl, 1929. szeptember 22. 16. p.

8 Kecskeméti Közlöny, 1929. január 27. 10. p.

9 A Dél-afrikai Unió 1910-ben jött létre mint brit domínium. Területéhez egykori német gyarmatok (Német Délnyugat-Afrika) is tartoztak. 1931-ben a Brit Nemzetközösség tagja lett, melyből 1961-ben Dél-afrikai Köztársaság néven lépett ki. Probáld Ferenc (szerk.): Afrika és a Közélet földrajza. Budapest, 1996. 79. p. (a továbbiakban Probáld, 1996.)

10 Német Délnyugat–Afrikáról van szó. Adolf Lüderitz brémai kereskedő 1883-ban a helyeiktől megvásárolt egy nagyobb partszakaszt, ami 1884-ben, „Német Délnyugat-Afrika” néven német protektorátus alá került. A németek ezt követően elfoglalták az Orenje és a Kunene közti területet (a mai Namíbiát). *Sík Endre*: Fekete–Afrika története. I. kötet. Budapest, 1964. 410–411. p.; *Iain R. Smith*: The Origins of the South African War 1899–1902. London–New York, 1996. 37–39. p.

11 A folyó torkolata részben Angolához, részben az Unióhoz tartozott. Ma Angola és Namíbia része.

12 Az 2500 km² valamivel kevesebb, mint a mai Budapest alapterületének ötszöröse.

szolgáltatások ellenében”¹³ portugál gyarmatterületekkel lehetne kiegészíteni. Az ily módon létrehozott — ezek szerint a Kunene teljes torkolatára kiterjedő — birtok már több százezer, „egyéb területekről” kivándorolni akaró magyar befogadására is alkalmas lehetne. Amennyiben az „egyéb területekbe” az anyaországon kívüli magyarlakta régiókat is beleértette, víziója a határon túli területek „magyartalanításának” programjaként is felfogható.

Gubicza azonban nem gondolta problémásnak az ötletet, ellenkezőleg. Szerinte a magyarok irányított távozása a békét segíthetné elő: „Kezdeményezéssel számbavehető módon csökkenne a közép európai elégedetlenek száma, ami az európai béke szempontjából felette kívánatos lenne, erre való tekintettel is biztosra veszem az érdekelt hatalmak támogatását.” Továbbá mindez nemcsak a román, de a magyar fél érdekét is szolgálná. Hogy az ötlet a magyar felet miként elégítené ki, nem részletezte.

Az ötletgazda operatív elképzeléseit is felvázolta: többoldalú tárgyalásokat fog folytatni az érintettekkel, különböző országok, hatalmak (Magyarország, Anglia, Németország, Portugália, a Népszövetség) képviselőivel. A főszereplőkkel: a bukovinai és a regáti magyarokkal viszont nem kívánt egyeztetni. Egyúttal megnyugtatta a román külügyminisztert, hogy megbízható személy, és a terület-szerzéseknél a legnagyobb gonddal fog eljárni.

A szerző két dologra kérte a minisztert. Egyfelől arra, hogy támogassa ötletét: engedélyezze, hogy a szervezéssel járó „kezdeti munkálatokat”(?) román területen is elvégezhesse, és járuljon hozzá ahhoz, hogy a brit kormányt a londoni román követség útján keresse fel. Másfelől arra, hogy fizesse meg szolgáltatait: a Romániába való utazás költségére 300, az ott-tartózkodás idejére hat hónapon keresztül havi 200 magyar pengőnek megfelelő anyagi támogatásban, tehát összesen 1500 pengőnyi jövedelemben részesítse, visszafizetési vagy visszafizetés nélküli kötelezettséggel. Úgy vélte, hogy „a nagylelkű anyagi támogatás lehetővé tenné minden időmnek a kitűzött célra való fordítását”.

Levele végén mielőbbi magyar vagy francia nyelvű választ remélt, és elnézést kért azért, hogy magyar nyelven fordult hozzá.

Nem valószínű, hogy Gubicza olvasta a Dél-afrikai Unió geográfijáról szóló korabeli munkákat, vagy ha igen, elég sanyarú sorsot szánt nemzetársainak. Alsó szakaszán a Kunene a kontinens nyugati partján végighúzódozó, a Föld egyik legszárazabb területének minősülő Namib-sivatagon keresztül tör utat magának az

13 Hogy ezen pontosan mit értett, nem tudni. Talán azt, hogy — a britek? a románok? a magyarok? — a portugálokat egy másik területtel kompenzálnák. Esetleg csak annyit, hogy a portugáloktól is bérelnének, a terület értékének megfelelő összeg fejében.

Atlanti-óceán felé. Vagyis a torkolat közvetlen szomszédságában sivatag található. És bár a folyó mentén létezik növényvilág, alsó folyásának, torkolatának vidékét a száraz klíma, a gyér növényzet, a homokos, köves–sziklás környezet jellemzi (jellemzte akkor is). A zúgók, vízések miatt a Kunene a mai napig nem alkalmas a kereskedelmi hajózásra. A folyó torkolata környékén nem jöttek létre állandó települések; kölest, kukoricát termeszto gazdálkodó népesség (ovambók, hererók, kavangók stb.) inkább a folyó felsőbb folyása mentén és a belsőbb területeken, a torkolattól délkeletre éltek.¹⁴ A vidék azonban nemcsak barátságatlan lett volna a magyar bevándorlók számára, de állatvilága révén szokatlan is: a Kunene alsó folyása, torkolata különböző típusú teknősök, antilopok, pelikánok, kormoránok, medvefókák, krokodilok, varánuszok, sakálok, hiénák, moszkító élettere volt. Időről időre elefántok és oroszlánok is felbukkantak a környéken.¹⁵ Jobbára a part menti gyémántlelőhelyek révén tekinthető gazdasági és egzisztenciális szempontból értékelhető területnek.¹⁶ Ezek a mostoha viszonyok minden bizonnyal igazi csapást jelentettek volna a Gubicza Gáspár szerint Bukovinában, Moldvában és Havasalföldön „kedvezőtlenül elhelyezkedett”, ezért kivándoroltatni kívánt csángó, székely, magyar népesség számára. A szélhámos, talán kissé ütődött ötletgazda feltehetően nem érzékelte ötletének többszörösen is abszurd voltát.

Petrescu–Comnen bizonyára csóválta a fejét, esetleg mosolygott Gubicza sorait olvasva. A lakosság „mozgatóásának”, kitelepítésének ötlete azonban nem zavarhatta különösebben. 1938 végén ugyanis a *Daily Mail* főszerkesztőjével beszélgetve, kijelentette, hogy a Magyarország és Románia közötti kapcsolatok javulását leginkább azáltal lehetne elérni, ha kölcsönösen kicserélnék kisebbségeiket.¹⁷ Hogy aztán a kolozsvári vagy a nagyváradi magyarok otthon melegét adó tüzei — ha nem is a Kunene, de — a Tisza vagy a Rába partján égjenek a Szamos és a Körös helyett.

14 Az 1990-es években is csak az ország (Namíbia) területének mindössze 1,5%-ára terjedt ki a művelt földek aránya. Probáld, 1996. 101. p.

15 A folyótorkolat jellegzetességeinek fő forrása: *John Richard Bernard Paterson: The Kunene River Mouth: Managing a Unique Environment*. Pietermaritzburg, 2007. <https://pdfs.semanticscholar.org> (letöltés 2019. október 21.)

16 *Probáld*, 1996. 100. p. Kérdéses azonban a környék lelőhelyeinek gazdagsága, valamint a kitermelés és — a folyami és a part menti hajózás nehézségei miatt — a szállítás mikéntje is.

17 Pesti Hírlap, 1938. december 3. 8.

Forrásközlés¹⁸

„Román Királyi Külügyminiszter Úr Önagyméltóságának.

Bucuresti.

Nagyméltóságú Külügyminiszter Úr, Kegyelmes Uram!

Mély tisztelettel közlöm, hogy kéréssel szeretnék fordulni a Brit Birodalom központi és délafrikai kormányaihoz, hogy ideiglenesen bérleti alapon engedjenek át a Délafrikai Unió kormányzása alatt álló egykori német gyarmatterületnek Kunene¹⁹ folyó torkolata felé eső részéből 2500 négyzetkilométernyi területrészt oly célból, hogy azon a Román Királyság területén magyar nemzeti szempontból kedvezőtlenül elhelyezkedett bukovinai, moldvai és havasalföldi csángó–székely–magyarság kivándorlás esetén egy létesítendő kisebb afrikai magyar szabadállam keretében helyezkedhessen el.

Ezen alapítás kezdetét jelentené oly további lépéseknek, mellyel lehetővé válik a szomszédos portugál gyarmatterületből egyenlő értékű szolgáltatások ellenében több ezer négyzetkilométernyi terület megszerzése oly célból, hogy az alkalmas legyen az említett magyarságon kívül még több százezer egyéb területekről politikai vagy gazdasági okokból önként kivándorló magyar befogadására is.

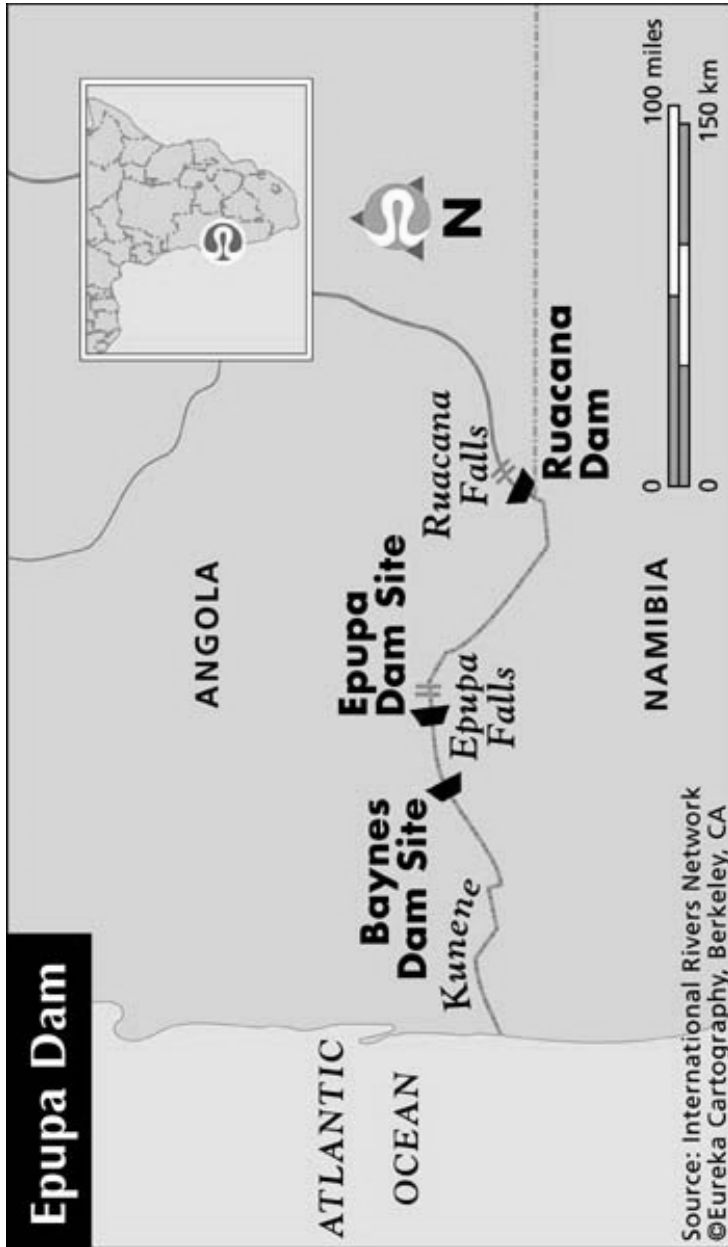
A terület szerzéseknél a legnagyobb gondossággal fogok eljárni s különösen tekintetbe veszem az érdekelt hatalmak, szövetségek kívánságait (Románia, Magyarország, Anglia, Németország, Portugália, Népszövetség).

Kezdeményezésemmel számbavehető módon csökkenne a középeurópai elégedetlenek száma ami az európai béke szempontjából felette kívánatos lenne, erre való tekintettel is biztosra veszem az érdekelt hatalmak támogatását.

Mielőtt azonban mindezekre sor kerülhetne szükségesnek tartom, hogy lépéseim kellő jogosultsággal és súllyal birjanak, ezért a legmélyebb tisztelettel fordulok Nagyméltóságodhoz alázattal kérve méltóztassék a Királyi Kormány nevében engedélyezni, hogy a szervezéssel és előkészületekkel járó kezdeti munkálatokat román területen is elvégezhessem, tovább hogy kéresemmel a brit kormányhoz a londoni román követség útján fordulhassak. Méltóztassék egyben nagylelkű támogatásával lehetővé tenni azt is, hogy a magas Királyi Kormány vagy más román hatóság vagy szerv részéről a kért engedély megadásával egyidejűleg a Romániába való utazás költségeire 300.- az ott tartózkodás alkalmával pedig hat hónapon keresztül havi 200.- magyar pengőnek megfelelő anyagi támoga-

18 Betűhív átirás.

19 Kunene vagy Künene: bizonytalan olvasat

A Kunene folyó. (www.internationalrivers.org)

tásban visszafizetési vagy enélküli kötelezettséggel részesülhessek. A nagylelkű anyagi támogatás lehetővé tenné minden időmnek a kitűzött célra való fordítását. Későbbben a tulajdonképpeni alapítás és szervezés költségeiről már módomban lesz kellően gondoskodni csupán kezdetben vagyok anyagi támogatásra utalva.

Boldog volnék, ha a román és magyar érdekekre való tekintettel Nagyméltóságod kegyes volna kérésemet teljesíteni s erről a szükséges további lépések sürgősségére tekintettel mielőbb megfelelő értesülést szerezhetnék amely után a legrövidebb időn belül Romániba utaznék s vagyok magyar vagy francia nyelvű nagybecsű választ kérve, a helyes értelmezés végett ideiglenesen magyar nyelven írt sorokért pedig elnézést remélve

1938 X/27.

a legmélyebb tisztelettel

Gubicza Gáspár
(Szeged, Liszt-utca 7. sz.) Magyarország”

Pecsét: Ministerul Regal al Afacerilor Străine, No. 66738, 2. nov. 1938, Registratura Generală.